

Sõjaajaloo- konverents Rein Helme mälestuseks

Rein Helme. Foto: Peep Pillak

■ 21. veebruaril toimus Viimsis Laidoneri Muuseumis prof. Rein Helme (21. II 1954–31. XII 2003) mälestuskonverents. Rein Helme oli Eesti üks silmapaistvamaid sõjaajaloolasi, kelle eriliseks kireks *Napoleonica*. Selles valdkonnas oli ta vaieldamatult Eesti parim asjatundja. Kuid tema huvideringi kuulusid *Napoleonica* kõrval veel prantsuse ja baltisaksa kultuur, faleristika, Eesti sõjaajalugu tervikuna, samuti Eesti liitumise küsimused NATO-ga. Rein Helme ootamatu surm jättis suure tühimiku Eesti sõjaajaloo uurimisse üldse, eriti muidugi Napoleoni ajajärku puutuvasse.¹ Kaitseministeeriumi, Laidoneri Muuseumi, Eesti Reservohvitseride Kogu, Akadeemilise Sõjaajaloo Seltsi ja Kaitseliidu korraldatud sõjaajaloo konverentsi eesmärgiks seati Rein Helme poolt alustatu jätkamisele innustamine.

1805. aasta 2. detsembril toimunud Austerlitzi lahingu kohta on Rein Helme kirjutanud, et “see oli Napoleoni hiilgavamaid võite. Lahing, mis sõjakunsti õppetunnina seisab kõikide sõjakoo-

lide õpperaamatutes.”² Allakirjutanu püüdis avaettekandes anda ülevaadet sellest 200 aasta eest toimunud nn. Kolme Keisri Lahingust, kus Napoleon lõi hävitavalt tunduvas arvulises ülekaalus olevat vastast. Meid Austerlitzi lahingust eraldava kahesaja aasta jooksul on aga Euroopa niivõrd muutunud, et isegi sellenimelist kohta on kaardidelt võimatu leida. Küll aga seisab sealsamas Tšehhi Vabariigi territooriumil Slavkovo linnake, kus suure lahingu mälestuseks toimusid 2005. aastal mitmed suurejoonelised üritused, mis kulmineerusid 3. detsembril lahingu rekonstruktsiooniga, etendatuna mitmete maade osavõtjate poolt ajalooliste mundrite ja relvadega.³

Rein Helme hea sõbra parun Volker von Buxhoevedeni saksakeelne ettekanne tugines suures osas Rein Helme uurimusele kindral Friedrich Wilhelm von Buxhoevedenist,⁴ kes sündinud 14. septembril 1750. aastal Muhu saarel Võlla (saksapäraselt Magnusdahli) mõisas. Krahv Friedrich Wilhelm von Buxhoeveden oli

¹ Vt. lähemalt P. Pillak. Rein Helme in memoriam. – Tuna 2004, nr. 1, lk. 135–140.

² R. Helme. Kindralfeldmarssal Barclay de Tolly. Tallinn, 2006, lk. 97.

³ Vt. ka P. Pillak. Austerlitzi päike koitis Napoleonile 200 aastat tagasi. – Eesti Päevaleht 10.12.2005; 200 aastat tagasi säras Napoleoni Austerlitzi päike. – Eesti Päevaleht (Stockholm) 09.02.2006.

⁴ R. Helme. Friedrich Wilhelm Graf von Buxhoeveden (1750–1811) als Feldherr und Staatsmann. – Riga 1201 – Buxhoeveden – 2001, Riga, koostanud parun Volker von Buxhoeveden, Kessel-Lo [2003], lk. 113–129.

Eesti kuberner, sõdis Napoleoni vastu, juhtis Soome vallutamist, kuid oma kodumaal on ta kahjuks suhteliselt vähe tuntud. Tema kohta antud kaasaegsete hinnangud on sageli üksteisega risti vastukäivad ja Nõukogude ajaloolased rõhutasid selle baltisakslasest väejuhi mahategemiseks meelsasti just kõike negatiivset. Sõjaväelase elukutse valinud noor Buxhoeveden osales võitlustes türklastega Musta mere ääres, kus sai ohvitseriks ja vürst Orlovi adjutandiks, ning abiellus hiljem keisrinna ja vürst Orlovi tütre Natalja Aleksejevaga. 1788.–1790. aasta sõjas Rootsiga paistis Buxhoeveden silma nii polgu- kui ka brigaadiülemana, 1789. aastal annetati talle Püha Georgi III järgu orden ja ta ülandeti kindralmajoriks. Hiljem võitles ta koos Suvoroviga Poolas ja sai Varssavi vallutamise eest kuldmööga. Buxhoeveden määrati Poola kindralkuberneriks ja talle anti krahvi tiitel. Hämmastav on see, et ta oskas pälvida ka poolakate soosingu: Poola kuningas Stanisław August Poniatowski andis talle Valge Kotka ordeni ning tema auks löödi kaks mälestusmedalit. 1797. aastal määrati kindral Buxhoeveden Peterburi kindralkuberneriks, Paul I heitliku meele tõttu sattus ta aga ebasoosinguusse ning siirdus välismaale. Alles pärast tsaar Paul I surma 1801. aasta märtsis võis ta oma karjääri jätkata. 1803. aastal määrati Buxhoeveden Riia sõjakuberneriks ja õige pea Läänemere provintside kindralkuberneriks. Selles ametis oli ta vaheaegadega 1809. aastani. Austerlitzi lahingus juhtis kindral Buxhoeveden koalitsioonivägede vasakut tiiba. Pärast III ja IV koalitsioonisõda Napoleoni vastu sai krahv Buxhoeveden ülesandeks Vene armee uuesti korraldada. Keiser hindas krahvi teeneid sedavõrd, et autasustas teda Venemaa kõrgeima, Püha Andrease ordeniga. Ilmselt oli armee edukas reorganiseerimine põhjuseks, miks 1808. aastal määrati just Buxhoeveden Soome sõjakäigu ülemjuhatajaks. Pärast edukat pealetungi suvel 1809 sõlmis Buxhoeveden vaherahu. Kuigi selline teguviis oli põhjendatud, sai see peamiseks argumentiks tema vastaste intriigides ning Buxhoeveden pidi detsembris ametist lahkuma. Ta elas mõnda aega Eestis, käis Böömimaal tervisevetel ja suri talle kuulunud Koluvere (Lohde) lossis 23. augustil 1811. Kindral Buxhoeveden maeti Peterburi kubermangus Ligovos asuvasse Pühade Märtrite Hadrianuse ja Natalia õigeusu kirikusse, mille kommunistid hävitasid 1929. aastal.

Jüri Kotšinev tutvustas baltlastest ohvitseri, kes osalesid Napoleoni-vastastes sõdades.

Karl Wilhelm Toll (1777–1842) lõpetas M. I. Kutuzovi juhitud Peterburi 1. kadetikorpusel ja määrati kui üks andekamaid lõpetajaid Tema Keiserliku Kõrguse kaaskonda. Ta osales A. V. Suvorovi Itaalia ja Šveitsi sõjakäikudel, sai 1800. aastal majori auastme. Osales 1805. a. Austerlitzi lahingus, ülandeti 1811. a. polkovnikuks ja oli 1812. a. 1. läänearmee kindralkortermeisteriks. Aastatel 1814–1815 võttis osa Viini kongressist. 1829. a. sai Nikolai I-lt krahvitiitli ja oli 1831. a. Vene vägede ülemjuhataja Poolas. Grigori Rosen (1782–1841) oli ühe vanima ja tuntuima baltisaksa suguvõsa esindaja, kes 1803. aastaks oli teeninud välja kapteni aukraadi ja osales aastail 1805–1807 Napoleoni-vastastes sõdades. Sai Austerlitzi lahingus osalemise eest kuldmööga teemantidega ja Georgi IV järgu ordeni. Osaledes 1808–1809 Vene-Rootsi sõjas, teenis kindralmajori auastme. 1812. a. paistis silma Krasnoje all, juhatades Vene vägede avangardi. 1813. a. juhatas kaardiväe diviisi ja sai kindralleitnandiks, 1831. a. määrati Kaukaasia erikorpusel ülemaks ja Gruusia administratsiooni juhiks. Karl Sievers (1773–1856) pärines Rootsi ülemvõimu ajal Taanist Eestisse tulnud aadlisuguvõsast. Kindralmajor ja 2. läänearmee ratsakorpuse komandör, kes 1812. aastal paistis silma Smolenski all ja Borodino lahingus ning oli kuni 1815. aastani Königsbergi komandant. Ferdinand (venepäraselt Fjodor Ivanovitš) Tiesenhausen oli abielus Kutuzovi tütreaga ja Aleksander I tiibadjutant, langes Austerlitzi lahingus. Ülalnimetatud olid ainult mõned silmapaistvaimad Napoleoni vastu sõdinud baltlastest ohvitserid, kuid kaugeltki mitte kõik.

Rein Helme endine õpilane Ago Viigipuu peatus lähemalt aastatel 1808–1809 peetud Vene-Rootsi sõjal. Napoleoni ja Vene keiser Aleksander I vahel Tilsitis 1807. aastal sõlmitud kokkulepe andis viimasele Läänemere regioonis vabad käed ja nii alustaski Venemaa sõjategevust Rootsi vastu oma võimupiiride laiendamiseks. Ettekandja tõmbas siinkohal paralleele Molotovi-Ribbentropi paktiga, kus Euroopa taas sõbralikult ära jagati. Kindral Buxhoevedeni juhtimisel peetud sõjakäigu tulemusel liideti Soome alad Vene impeeriumiga. Mõlemad pooled kandsid suuri kaotusi, vaenutegevuse kõrval oli siin oluliseks teguriks ka külm. Siinemaani on see jäänud Rootsi jaoks viimaseks sõjaks. Dr. Turtola täiendas ettekandjat ja rõhutas, et venelaste vastu sõdisid Soomes põhiliselt soomlastest koosnevad väed. Lihtrahvas suhtus venelastesse negatiivselt, kuna kannatas nende tõttu otseselt, Soome eliidi suhtumine oli aga teisem. Ka leidis

dr. Turtola, et Vene riigi koosseisu minek mõjus Soome arengule mõnede aastakümnete jooksul isegi positiivselt.

Tiit Noormets Riigiarhiivist rääkis kuritegevusest Eesti sõjaväes pärast Vabadussõda. Sõjavägi peaks olema korra etaloniks, kuid samas on see osa ühiskonnast ja sõjaväelased samasugused inimesed nagu ülejäänudki, seepärast tuleb ka sõjaväes ette kuritegusid. Selle poolest ei erinenud Eesti sõjavägi ülejäänutest ei siis ega ka praegu. Lisaks üldkuritegudele on sõjaväes veel omad spetsiifilised kuritööd. 1920. aastal kirjutatud raportis on loetletud järgmisi kuritegusid: väeteenistusest kõrvalehoidmine, omavoliline väeosast lahkumine, ülemuse käsu mittetäitmine, vargus, kroonu vara raiskamine või hooletu hoidmine, dokumentide võltsimine, ohvitseri auastme omandamine seadusevastasel teel, riigivastane tegevus, vaenlase kasuks luuramine, raha väljapressimine, joobnud olekus avalikus kohas lärmitsemine jne. jne. Seepärast, et Eesti sõjaväes on kangelastegude kõrval ette tulnud ka kuritegusid, ei tohi seda kohe kuritegelikuks organisatsiooniks pidama hakata, vaid tuleb ikka püüda näha kõiki asjaolusid kogu nende mitmekülguses. See oli ka ettekandja eesmärgiks.

Rein Helme vanem vend Mart Helme, endine EV suursaadik Moskvast, käsitles oma ettekandes Baltikumi geopolitiilise tasakaalupunktina. Ta tõdes, et sõdu on siin ikka maa pärast peetud, ja tegi selle tõestuseks kuulajatele pika ajaloolise ekskursi, alustades 13. sajandist. Baltimaade soodne asukoht Euroopa kontinendi keskel on tekitanud suurvõimudes läbi aegade soovi seda oma kontrolli all hoida. Jõudes tänasesse päeva, leidis ettekandja, et praegugi on suurriikidel ajada eelkõige oma huvid. Seepärast ei tohiks Eesti oma riigi kaitsel panustada jäägitult liitlastele ja loota, et praegune jõudude tasakaal igavesti püsib. Jõudude vahekord on olnud maailmas pidevalt muutuv ning tänapäeval võivad need muudatused toimuda eriti ootamatult ja kiiresti. Seepärast peab Eestil olema omaenda kaitsepoliitika, sest eelkõige tuleb meil ikkagi ise ennast kaitsta ja alles siis võime liitlaste abi oodata.⁵

Konverents päädis Eesti Entsüklopeediakir-

jastuse poolt konverentsiks välja antud mahuka ja esindusliku Rein Helme Barclay de Tolly monograafia⁶ esitlusega, mille peaaegu valmis käsikirja toimetasi trükki Rein Helme ajaloolasest poeg Peeter ja abikaasa Eneken.

Nii korraldajad kui ka kohalviibinud leidsid, et selline sõjaajaloo konverents võimalikult laia rahvusvahelise osavõtjaskonnaga võiks edaspidi toimuda igal aastal. Samuti võiks konverentsiga kaasneda iga-aastase preemia väljaandmine Eesti parimale sõjaajaloolasele uurimistööle.

Peep Pillak

⁵ Vt. ka I. Paulus. Rein Helme mälestuskonverents; S. Stadnikov. Kaptenist ja ajaloolasest Rein Helmest. – Eesti Ekspress 02.03.2006, lk. B 7; P. Pillak. Sõjaajalookonverents Rein Helme mälestuseks. – Eesti Päevaleht (Stockholm) 23.03.2006.

⁶ Vt. ka raamatu tutvustust: H. Liivrand. Monument Barclay ja Helmele. – Eesti Ekspress 02.03.2006, lk. B 10; P. Pillak. Barclay de Tolly, Eestist tulnud suurmees. – Eesti Päevaleht / Arkaadia 01.04.2006, lk.14; P. Pillak. Rein Helme monograafia Barclay de Tollyst. – Eesti Päevaleht (Stockholm) 06.04.2006, lk.7.